

**„JINÝM HODNÝM MLÁDENCEM HOTOV JSEM ŠKOLU VAŠICH
MILOSTÍ FEDROVATI.“
RAKOVNICKÁ PARTIKULÁRNÍ ŠKOLA A PRAŽSKÁ
UNIVERZITA V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ**

JAN ČERNÝ

**“I AM READY TO RECOMMEND YOUR GRACE’S SCHOOL TO OTHER GOOD YOUNGSTERS.”
GRAMMAR SCHOOL IN RAKOVNÍK AND THE PRAGUE UNIVERSITY BEFORE THE BATTLE OF
WHITE MOUNTAIN**

This contribution interprets documents related to the Latin grammar school (so-called ‘particular’) school in Rakovník in the second half of the 16th and early 17th century, which belong to collections of the City Archive of Rakovník and in the Archive of the Charles University. It focuses on relations between the town and the institution of higher learning, while taking note of graduates of the Rakovník school and administrators of the town school, who had links to the system of universities.

Keywords: Rakovník – Early Modern Era – 16th and 17th century – system of education – education – university – ‘particular’ grammar school – Latin school – town school

Slova uvedená v názvu tohoto článku napsal v roce 1600 představitelům města Rakovníka fenomenální rektor pražské univerzity Martin Bacháček z Nauměřic.¹ Jedná se o sdělení typické pro vztah mezi univerzitou a českými a moravskými městy, v nichž působily latinské neboli partikulární školy spadající pod správu českého vysokého učení. V jejich čele stáli obvykle bakaláři nebo mistři, mladí absolventi utrakvistické artistické fakulty, kteří náleželi pod jurisdikci rektora univerzity. Ten měl uvedenou síť škol na starosti a jejich správce do nich dosazoval a zase je odvolával. Samotná města, která školu zřizovala a financovala, neměla nad bakalářem či mistrem žádnou formální pravomoc a případné správní záležitosti musela řešit s rektorem univerzity. O síti českých škol v předbělohorském období, jakož i o značné fluktuaci vysokoškolsky vzdělaných učitelů, jejich sociálním původu a dalším profesním uplatnění pojednává odborná literatura a nebudeme se zde proto těmito obecnými záležitostmi zabývat.² Soustředíme se na samotný Rakovník. Nepatřil

¹ Archiv Univerzity Karlovy Praha (dále AUK), rkp. B18, fol. 66r–v. K Martinu Bacháčkovi například Wáclav Wladivoj TOMEK, *Paměti o školách českých z rektorských let M. Martina Bacháčka (1598–1612)*, Časopis Českého muzea (dále ČČM) 19, 1845, s. 370–397, 604–640. Nověji Jiří PEŠEK, *M. Martin Bacháček z Nauměřic – rektor univerzity pražské*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 19/1, 1979, s. 73–94 (viz zde další literatura).

² Například Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, AUC-HUCP 30/2, 1990, s. 41–58; Tž, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské*

mezi města zásadní důležitosti a teprve v roce 1588 se vymanil z poddanské závislosti na Křivoklátu. Zdejší latinská škola spoluvytvářela prestiž Rakovníka v rámci poměrně velkého, lesnatého a méně osídleného regionu na pomezí středních a západních Čech.

Dějiny rakovnického školství raného novověku se v minulosti zabývali především čtyři badatelé, všichni v poslední třetině 19. století.³ Snesli ucelený soubor dokumentů z rakovnického městského archivu, který se nám podařilo obohatit jen částečně. Pokusili jsme se o jejich sumarizaci a především o interpretaci v kontextu nové literatury, publikované během 20. století.⁴ Cílem naší práce tedy není metodologický posun ve výzkumu daného tématu, nýbrž přenesení jeho dosavadního metodického zpracování z obecné roviny na město Rakovník a na regionální prameny. Budeme tedy zkoumat, zda obecně vyjádřené závěry jsou platné v konkrétní místní situaci. Důležité je také ověření, zda jsou dříve prezentované prameny stále dochované, popřípadě zda přece jen nelze jejich počet či interpretační záběr zvýšit. Vedle regionálních jsou samozřejmě zásadní prameny univerzitní, centrální, z nichž velké množství již bylo edičně zpracováno. Nicméně neodolali jsme a značnou část z nich znovu prošli.⁵ I zde se objevily některé nové skutečnosti (byť s omezeným významem), v dřívějších edicích nezachycené.

První, kdo se pokusil zpracovat dějiny rakovnického školství v raném novověku, byl místní učitel a později řídící na rakovnické chlapecké škole Karel Vít Topinka, jehož v roce 1875 pověřil okresní školní inspektor Gabriel Jaroš sepsáním školní kroniky. Topinka pojal úkol zodpovědně a dal se do systematického studia pramenů v rakovnickém městském archivu s tím, že měl již k dispozici badatelské výsledky rakovnického dějepisce Františka Levého. Ten svou soubornou práci o dějinách města Rakovníka sice publikoval až v roce 1896, ovšem rukopis dlouho čekal na vydání.⁶ Výsledky své práce Topinka zveřejnil roku 1878 v Poslu z Budče. Jedná se o první stať k dějinám rakovnického školství, dovedenou až do autorovy současnosti.⁷ Předbělohorskému období věnoval první část, nazvanou *Doba rozkvětu* (příznačně následovala *Doba úpadku*). V roce 1886 přepsal celý text do kroniky chlapecké školy a nejstarší období do Bílé hory rozšířil o nové poznatky.⁸

elity předbělohorských Čech (1570–1620), Český časopis historický (dále ČČH) 89, 1992, s. 336–355; Týž, *Pražská univerzita a městské latinské školy*, in: Dějiny Univerzity Karlovy, I, 1347/48–1622, Praha 1995, s. 219–226; Petr SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500–1620*, AUC-HUCP 26/1, s. 7–36; František ŠMAHEL, *Regionální původ, profesionální uplatnění a sociální mobilita graduovaných studentů pražské univerzity v letech 1433–1622*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 4, 1982, s. 3–28.

³ Jde o Františka Levého, Karla Víta Topinku, Zikmunda Wintra a Františka Dvorského, viz níže.

⁴ Na mysl máme kromě výše uvedené literatury zásadní encyklopedii *Rukověť humanistického básnictví*, I–VI, Praha 1966–1982, 2011.

⁵ AUK, jednotlivé rukopisy citované níže. Pracovali jsme především se známými edicemi: *Liber decanorum facultatis philosophicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, I–II, Praha 1830–1832; František DVORSKÝ (ed.), *Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby*, Praha 1886; Karel BERÁNEK (ed.), *Manuál rektora se jmény studentů zapsaných v ztracené matrice Univerzity Karlovy v Praze v letech 1560–1582*, I–II, Praha 1981; Týž (ed.), *Bakaláři a mistři promovani na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy (1586–1620)*, Praha 1989.

⁶ František LEVÝ, *Dějiny král. města Rakovníka*, Rakovník 1896; Jan ČERNÝ, *Posudek Zikmunda Wintra na Levého Dějiny královského města Rakovníka*, Rakovnický historický sborník (dále RHS) 6, 2005, s. 131–140.

⁷ Karel V. TOPINKA, *Pamětnosti škol rakovnických*, Posel z Budče 9, 1878, s. 705–706; 724–725; 745–746; 767–768; 786–787; 804–806; 824–826; 846–847; 905–907; 926–927.

⁸ SOKA Rakovník, fond Obecná a měšťanská škola chlapecká Rakovník, Kronika chlapecké školy Rakovník 1875–1892, bez sign., Školy rakovnické vůbec od dob nejstarších o nich paměti až do zřízení hlavní školy r. 1829.

Poté, co Topinka otiskl svou studii v Poslu z Budče, došlo k výraznému badatelskému posunu, a to když archivář tehdejšího zemského archivu v Praze František Dvorský vydal známou obsáhlou edici korespondence z let 1598–1616, vedené mezi pražskou univerzitou s městy, v nichž se nacházely partikulární školy.⁹ Vycházel především z rektorského manuálu Martina Bacháčka, uloženého tehdy právě v zemském archivu,¹⁰ ale i z dalších rukopisů dodnes označených signaturou B, později předaných do archivu univerzity. Dvorského edice obsahuje totiž i prameny z rakovnického městského archivu, zpřístupněné v poměrně rozsáhlém množství. Navíc Dvorský sestavil na základě univerzitních i regionálních pramenů posloupnosti učitelů na jednotlivých partikulárních školách, Rakovník nevyjímaje. Dvorského edici využili všichni tři rakovničtí badatelé té doby, Karel V. Topinka, František Levý i Zikmund Winter. Váže se k ní několik otázek.

Dvorský musel projít značnou část rakovnických dokumentů a příslušné listy složitě vyhledávat. To mu usnadnila skutečnost, že na počátku sedmdesátých let 19. století se rakovnický archiv nacházel díky úsilí místního knihovníka Františka Hovorky v jakž takž uspořádaném stavu. V červenci 1873 ho navštívil Julius Pažout a na jeho podnět požádal zemský výbor dne 21. srpna toho roku rakovnickou městskou radu o zapůjčení velkého souboru dokumentů pro zemský archiv, a to kvůli „*důležitosti téhož archivu pro mnohé stránky dějin domácích, přeje sobě, aby sbírky archivu zemského také opisy důležitějších listin z archivu rakovnického doplněny byly*“.¹¹ František Dvorský již tehdy v zemském archivu pracoval a navíc máme dochovaný Hovorkův revers ze září 1873 se seznamem zapůjčených dokumentů, kde se nacházejí všechny prameny využité v Dvorského edici, včetně tzv. kopiíářů (dnes kancelářská registra odeslané korespondence) s koncepty většiny listů odeslaných z města rektorovi univerzity nebo dalším bakalářům a mistrům či pojednávající o školských záležitostech.¹² Do zemského archivu putovala i část registratury a je pravděpodobné, že právě tato zápůjčka umožnila Dvorskému podrobné studium rakovnických pramenů. Uvedená skutečnost předcházela Topinkovým a později i Wintrovým badatelským aktivitám.

Časová posloupnost s publikováním Dvorského edice však ne zcela ladí s regionálními pracemi v Rakovníku. Vydání Dvorského knihy se hlásí k roku 1886, což je zároveň rok, kdy Topinka začal přepisovat svůj upravený text do školní kroniky. Úvod datoval srpnem 1886 a Dvorského práci tehdy znal, neboť se na ni konkrétně odvolává. To se nevyklučuje – mohla vyjít v prvním pololetí. Pravděpodobně ho podnítila k úpravě a doplnění jeho vlastní statě. Situaci nám zkomplikoval Zikmund Winter, který působil v Rakovníku v letech 1874–1884, ovšem se studiem rakovnických pramenů započal prokazatelně až v roce 1880.¹³ Winter, pozdější přední znalec raně novověkého školství, sepsal totiž po Topinkovi druhou stat' k rakovnické partikulární škole, která vyšla jako kapitola jeho přehledu dějin rakovnických škol ve sborníku k 50. výročí založení rakovnické reálky.¹⁴ Sborník se hlásí k roku 1883, ovšem Winter se v textu odvolává na Dvorského *Paměti* a při sepisování svého článku je používal. Je tedy pravděpodobné, že sborník, který rok vydání

⁹ F. DVORSKÝ, *Paměti*.

¹⁰ Dnes v AUK, rkp. B18.

¹¹ SOKA Rakovník, fond Archiv města Rakovníka (dále AMR), Péče o městský archiv 1861–1945, k. 330.

¹² Tamtéž.

¹³ MIROSLAV GÖRTLER, *Počátek Wintrova archivního studia*, Věstník Muzejního spolku král. města Rakovníka 33, 1948, s. 73–76; J. ČERNÝ, *Posudek Zikmunda Wintra*.

¹⁴ ZIKMUND WINTER, *O rozvoji školství rakovnického*, kapitola *Rakovnická škola superior*, in: Slavnostní spis na paměť padesátého trvání vyšších reálných škol v Rakovníku, Rakovník, s. d., s. 7–10.

neobsahuje, vyšel s několikaletým zpožděním a že Winter svůj text psal později, když už v Rakovníku nepůsobil a natrvalo zakotvil v Praze.

Když tedy v roce 1896 vycházely Levého *Dějiny města*, hlavní články k rakovnické partikulární škole již byly na světě. Levého práce tak v tomto ohledu nepůsobí nově, pouze shrnuje dosavadní poznatky. Winter už v roce 1884 sepsal na Levého *Dějiny* posudek a Levý poté rukopis upravoval. Poslední jeho verze je datována rokem 1892 a nejspíše ona se stala podkladem pro konečný tisk.¹⁵ Protože se však Topinka na počátku své statě odvolává na Levého badatelské výsledky a protože Levý v rakovnickém archivu pracoval už od druhé poloviny šedesátých let, musíme právě jeho předradit před uvedené badatelské průkopníky rakovnického školství. Levý, Topinka, Dvorský a Winter tedy vykonali na tomto poli nejvíce přínosné práce, shromáždili relevantní prameny a sestavili přehled předbělohorských učitelů, který Dvorský mohl porovnat s univerzitními prameny. Jejich posloupnost přináší všechny citované práce o rakovnickém školství. Zikmund Winter pak četné rakovnické dokumenty využil ve svých tematicky zaměřených monumentálních syntézách.¹⁶

I když k Wintrovým textům máme dnes pochopitelné výhrady a třebaže Winter ve svých odborných pracích z dějin školství v podstatě nevybočil z interpretačního pohledu podaného v beletristickém *Nezbedném bakaláři*, postaveném na rakovnických písemnostech, pokusil se více proniknout do vnitřního života škol. Nedávné moderní práce z druhé poloviny 20. století citované výše si všimají zejména graduovaných učitelů, jejich sociálního původu a časté fluktuace i jejich pozdější profesní kariéry a zaměřují se na nejznámější a prameny nejlépe podchycené období rektora Bacháčka. Pokoušejí se rehabilitovat postavení české utrakvistické univerzity, která měla jen jednu, artistickou fakultu. Graduovaní učitelé ovšem brali učitelskou dráhu jako start své úřednické nebo církevní kariéry a po získání bakalářského nebo magisterského gradu se vydávali do českých škol na zkušenou. Rektoři latinských škol tak byli většinou dvacetiletí mladíci, kteří se teprve rozhlíželi po světě a u učitelského řemesla nemínili zůstat. Bohužel ani z univerzitních pramenů nezjistíme, kdy přesněji vznikl systém českých latinských škol nacházejících se pod správou utrakvistické univerzity. Obecně hovoříme o době druhé poloviny 16. století do roku 1622, kdy univerzita musela ukončit svou činnost a byla panovníkem předána do rukou jezuitů.

Do uvedeného období se pokusíme promítnout školské záležitosti v Rakovníku, neboť i toto město má relevantně dochované dokumenty týkající se školství právě od druhé poloviny 16. a z počátku 17. století. Ze starších let toho víme příliš málo, i když univerzitní prameny přináší jména prvních absolventů pocházejících z Rakovníka už od osmdesátých a devadesátých let 14. století.¹⁷ Průběžný výskyt rakovnických absolventů i v pozdějších letech logicky předpokládá místní fungující školu, která dovedla nadané žáky nasměrovat k vyšším studiím. Nic konkrétního o ní ale nevíme, rakovnický archiv jen občas vynese na světlo jméno toho či onoho učitele, a to od počátku 15. století.¹⁸

¹⁵ J. ČERNÝ, *Posudek Zikmunda Wintra*, s. 133.

¹⁶ Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1901; Týž, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1899.

¹⁷ *Liber decanorum*, I, s. 246, 257, 261, 279, 346.

¹⁸ František Levý uvádí k roku 1405 rektora Petra (F. LEVÝ, *Dějiny*, s. 50), Dvorský k roku 1406 jistého Drahoslava (F. DVORSKÝ, *Paměti*, s. 194). Oba rektory zmiňuje také Jan Renner (Jan RENNER, *Rakovnicko a Rakovník od nejstarších dob až do r. 1526*, SOKA Rakovník, Renner Jan – osobní fond, k. 3, strojopis, s. 87; Týž, *Rakovník XVI. století za stavebního rozmachu*, Rakovník 1933, s. 99).

S narůstajícím důrazem na písemné jednání v raném novověku se v rakovnickém městském archivu zvyšuje počet úředních knih, z nichž získáme více zpráv o rakovnické škole. Ta se již od středověku nacházela v areálu hlavního kostela poblíž náměstí. Nově vystavěna, snad z kamene, byla v polovině 15. století a důkladně opravena roku 1518. Stavební úpravy z této doby, či spíše vydání na ně, byly zanášeny do početních knih, odkud interpretoval rakovnický archivář Jan Renner v meziválečném období to, že školní budova stála již tehdy před kostelem, byla patrová, ve spodní části se nacházel průchod z náměstí a velká předsíň, v horní části pak posluchárna a byt učitele.¹⁹ Z té doby má také Rakovník významného absolventa univerzity, Tomáše (Rakovnického) z Javořice, který roku 1515 dosáhl bakalářského a roku 1518 magisterského gradu, roku 1520 se stal děkanem artistické fakulty a v letech 1527–1528 rektorem univerzity. Poté si budoval úřední kariéru na Starém Městě pražském. Zda absolvoval před nástupem na univerzitu rakovnickou školu, nevíme.²⁰ Podobně je na tom další významný rakovnický rodák Sixt z Ottersdorfu, jenž získal bakalářský titul na pražské akademii v roce 1534 a poté taktéž prošel úřednickou a politickou kariérou na Starém Městě.²¹ Podle *Liber decanorum* se rakovnickí studenti objevují po závěru 14. století až v roce 1494. Od tohoto roku do poloviny 16. století, respektive do roku 1534, kdy absolvoval Sixt z Ottersdorfu, studovalo na pražské univerzitě sedm mladíků, kteří se hlásili k rakovnickému původu.²²

Ke stavebnímu rozšíření rakovnické školy došlo roku 1560. Práce prováděli italští mistři, jak bylo tehdy obvyklé.²³ Nacházelo se tu obydlí pro rektora, kantora a sukcentora a tři komory jakožto obydlí pro žáky. Propojena byla se starší budovou a navíc byla v roce 1579 přistavěna ještě další velká místnost. Před kostelem tak vyrostl komplex budov se spodním průjezdem, kterým se chodilo z náměstí do hlavního svatostánku.²⁴ Ve škole se vyučovalo a bydleli tu učitelé i několik žáků. Rozšíření školní budovy roku 1560 přímo souvisí s dalšími zprávami. K uvedenému roku známe Matyáše Bakaláře, který byl přijat do obce mezi měšťany. Patrně šlo o dosavadního učitele, jenž se ve městě usadil, neboť k uvedenému roku zde vyučoval Matyáš Zahradka, který se se svými devatenácti žáky účastnil v Praze univerzitních beání.²⁵ Měšťanů označených přízviskem „bakalár“ se ovšem v Rakovniku vyskytuje více, například ve druhém až čtvrtém desetiletí 16. století jsou tak označováni Jeremiáš, Václav, Šimon nebo Michal.²⁶ Tato jména odpovídají některým učitelům před rokem 1540, jak je uvádí František Levý s tím, že se mohli ve městě usadit a s učitelským

¹⁹ J. RENNER, *Rakovník XVI. století*, s. 100–101.

²⁰ Tomáš z Javořice byl synem rakovnického soukeníka Jana Řihy a za studií pobýval v Benátkách a v Bologni. Zemřel patrně roku 1556 (*Liber decanorum*, II, viz rejstřík s. 535; *Dějiny Univerzity Karlovy*, I, s. 294; *Rukověť*, II, Č–J, s. 431–432).

²¹ *Liber decanorum*, II, s. 310; *Rukověť*, IV, N–Ř, s. 85–87. K této osobnosti existuje bohatá literatura, ovšem vymyká se tematickému záběru naší studie.

²² *Liber decanorum*, II. Na myslí máme Mikuláše (1494), Jana (1499), Jiřího (1506), Jeremiáše (1509), Tomáše (1515–1527, student, děkan, rektor univerzity), Jana (1527) a Sixta (1534). Jako další rakovnickí studenti se objevují až roku 1570 Jiří Ostracius (Střípek) a Jiří Malinovský.

²³ J. RENNER, *Rakovník XVI. století*, s. 102nn.

²⁴ Tato soustava budov byla z náměstí odstraněna roku 1885, a díky tomu se odkrylo průčelí kostela, které prošlo regotizací.

²⁵ SOKA Rakovník, AMR, Kniha evidence obyvatel přijatých do městského svazku 1542–1621, 1635, kniha č. 319, fol. 11v; F. DVORSKÝ, *Paměti*, s. 198; Z. WINTER, *Život a učení*, s. 786.

²⁶ SOKA Rakovník, AMR, Rejstřík hlavních počtů 1515–1532, kniha č. 649; Například roku 1509 získal bakalářský titul Jeremiáš Rakovnický (*Liber decanorum*, I, s. 228). Srov. pozn. 21.

řemeslem skončit.²⁷ Na okraj lze ještě poznamenat, že k humanistickému Rakovníku té doby patří dvě významné osobnosti – mistr Tomáš Vlašimský, bývalý děkan artistické fakulty a rektor univerzity, a básník David Crinitus z Hlavačova. Ani jeden z nich ovšem z Rakovníka nepocházel, ale usadili se tu a působili kolem městské kanceláře či ve vedení obce. Vlašimský byl dlouholetým purkmistrem a Crinitus pisafem. O jejich vztahu k rakovnické škole nevíme (alespoň prozatím) nic určitého, byť její zaměření a chod významně ovlivnit mohli, včetně jejího zapojení do univerzitního systému.²⁸

Nelze s jistotou tvrdit, kdy se rakovnická škola změnila v latinskou, partikulární či *superior*, a stala se tak součástí svazku latinských městských škol napojených na pražskou akademii. Opět můžeme z obecných souvislostí pouze poukázat na dobu po polovině 16. století, kdy se síť latinských škol rozrůstala, kdy byla významně rozšířena a přestavěna budova rakovnické školy a kdy se začínají objevovat přesnější informace o rakovnických rektorech spadajících pod pravomoc rektora univerzity. K roku 1561 také nacházíme v účetních knihách první zprávu o tom, že Rakovníčané vyslali pro „*pana mistra školního*“ a jeho věci do Prahy zvláštní kočár. Následujícího roku mu ve školní budově zřídili novou světničku.²⁹ Z výše uvedených zpráv učiníme závěr, že v Rakovníku latinská škola působila s jistotou od počátku šedesátých let 16. století, avšak absolventi univerzity s bakalářským gradem zde vyučovali už v jeho první polovině.³⁰ Bývalý představitel univerzity a rakovnický purkmistr, zmíněný Tomáš Vlašimský, jenž snad mohl kvalitativní proměnu školy ovlivnit, zemřel roku 1553.

Od husitských dob tradičně utrakvistický Rakovník byl orientován jak na konzistorf podobojí, tak na pražské vysoké učení, jejichž role byly, jak víme, propojeny.³¹ Musel tak přijmout jejich učební osnovy i styl výuky a plně respektovat pravomoci rektora univerzity, byť školu financovala obec.³² Přesnější údaje o fungování rakovnické partikulární školy nám ale chybí, vše vyvozujeme jen z náznaků či z obecných souvislostí. Vyučovalo zde vždy několik učitelů a škola měla nejspíše tři až čtyři třídy. Učitelská místa se v rakovnických pramenech běžně objevují a nejsou nijak výjimečná. V čele ústavu stál rektor neboli správce, jeho neblížší spolupracovník se nazýval kolega (*collega*). Oba měli být absolventy nebo aspoň studenty univerzity a byli tedy u ní imatrikulováni. Dosazoval je a odvolával rektor. Nižší učitelé, zaměření hlavně na zpěv, se nazývali kantoři a jejich pomocníci sukcentoři. Ty si určovala obec sama. Když rakovnická obec v listopadu 1567 vypočítala platy svým učitelům, uvádí zde bakaláře (tímto termínem se mohl označovat obecně studovaný učitel, což mohl být rektor i kolega, zároveň mohlo jít o mistra), kantora a sukcentora.³³

²⁷ F. LEVÝ, *Dějiny*, s. 194, našel v rakovnických pramenech před rokem 1540 zmínky o učitelích Šimonovi, Janu Ronůskovi, Jeremiáši, Michalu Outerovi a Jiřím Šmídovi. Srov. pozn. 21.

²⁸ *Rukověť*, V, S–Ž, s. 512;

²⁹ J. RENNER, *Rakovník XVI. století*, s. 107.

³⁰ Vedle výše zmíněných bakalářů, kteří se v Rakovníku usadili, uvádí literatura rakovnické učitelování známého a později dlouholetého univerzitního rektora Matěje Curia Dvorského (1520–1583), a to před rokem 1548, kdy přešel učitelovat do Loun. Tuto informaci jsme však z rakovnických pramenů nepotvrdili (K. BERÁNEK, *Manuál rektora*, I, s. 13; *Rukověť*, II, Č–J, s. 94–95).

³¹ Svědčí o tom bohatá korespondence v rakovnických Kancelářských registrech odeslané pošty, dochovaných pro 16. a 17. století (SOKA Rakovník, AMR). Dále J. PEŠEK, *Pražská utrakvistická univerzita a náboženské poměry v 16. století*, AUC-HUCP 36–38/1–2, 1996–1998, s. 31–40.

³² K zaměření výuky na pražském vysokém učení v té době souhrnně Jiří PEŠEK, *Výuka a humanismus na pražské univerzitě doby předbělohorské*, in: *Dějiny Univerzity Karlovy, I, 1347/48–1622*, Praha 1995, s. 227–239 (viz zde další literatura).

³³ SOKA Rakovník, AMR, registratura, kart. č. 45. O tomto dokumentu bude pojednáno níže. K obsahu termínů rektor, kolega, kantor a sukcentor podrobně již Z. WINTER, *Život a učení*, s. 144nn.

Vyučovalo se souběžně v několika třídách, které byly odstupňovány; hierarchizování tedy byli taktéž žáci. Začátečníci v prvním ročníku nemohli mít shodné postavení s těmi, kteří již studovali několikátým rokem. Uvedený dokument o platech učitelů rozděluje žáky na kumpány, trunkáty a aukanty.³⁴ Podle těchto hodnot jim byly odměňovány peníze za vymezené úkony pro obec, přičemž kumpáni dostávali nejvíce, aukanté nejméně. To by svědčilo o tom, že k roku 1567 měla rakovnická škola minimálně tři ročníky. Údaje doplňují zápisy o účasti městských latinských škol na beáních pražské univerzity v letech 1560–1581, publikované částečně Zikmundem Wintrem, později v komplexní podobě Karlem Beránkem.³⁵ Rakovník se beání podle tohoto (ovšem neúplného) pramene účastnil od roku 1560 pětkrát, přičemž v roce 1575 to byli „*primáni, sekundáni, expendisté a domestikové*“ a v letech 1579 a 1581 pouze primáni, sekundáni a domestikové. Odstupňování žáků a učitelů bylo dáno univerzitními pravidly a shodovalo se na všech příslušných školách, také názvosloví se používalo obdobně; podrobně se jím zabývá opět Winter.³⁶ Primáni, sekundáni či aukanté náleželi do nižších ročníků, za tyto žáky se musely platit peníze, ve zpěváckém sboru měli nižší postavení, nemohli si vydělávat zpěvem apod. Snad k nim náleželi i expendisté, ale obsah tohoto termínu neumíme spolehlivě vysvětlit. Podobně je na tom pojem domestikus – snad žák, který ve škole bydlel nebo pocházel z místa sídla školy a patrně náležel k vyššímu ročníku.³⁷ Školní budovu si tak můžeme představit jako polyfunkční objekt, kde se nejen vyučovalo, zpívalo a nacvičovalo, ale také bydlelo (jak učitelé, tak někteří žáci) a vůbec zde probíhal rušný život.

Ze všeho nám vyplývá skutečnost, že rakovnická partikulární škola přijala pravidla stanovená almou mater, co se týče učitelů, žáků a učebních osnov. Vzdělání jistě nebylo levnou záležitostí. Město školu zřizovalo a financovalo ze svých zdrojů, přičemž od měšťanů vybíralo peníze zejména na žáky z nižších ročníků. Jiné platy přinášeli žáci přímo do školy učitelům.

Běžné výdaje na školu hrazené městem evidují účetní knihy rakovnického záduší, dochované od roku 1533. Odtud se můžeme dozvědět něco málo o vnitřní výbavě budovy, ač nezjišťujeme nic překvapivého. Město platilo za opravy dveří, zámků, za výměnu skla v oknech či zelených kamen v bakalářově světnici. Škola měla tabuli přibitou skobami, byla vybílená, město učitelům a žákům kupovalo svíce (mimo jiné ke zpívání na kruchtě), dřevěné mísy a talíře, ve škole stál žakovský pulpit. Na budově visel zvonec, o němž máme zprávy k roku 1562. K roku 1576 je dokonce zmíněn školník Markus. Ze zdrojů záduší se financovaly i údržbové potřeby na kostel a faru, ovšem výdaje na školu byly nejnižší. V osmdesátých letech 16. století se pohybovaly mezi 8–35 kopami grošů míšeňských ročně.³⁸

Platy učitelům i žákům zachycuje již zmíněný dochovaný text smlouvy mezi městem a bakalářem Janem Corviniem z 2. listopadu 1567, který se pokoušeli interpretovat Levý,

³⁴ K těmto pojmům opět Z. WINTER, *Život a učení*, s. 372nn.

³⁵ Z. WINTER, *Život a učení*, zvl. s. 786; K. BERÁNEK, *Manuál rektora*.

³⁶ Z. WINTER, *Život a učení*.

³⁷ Svědomí o hospodské rvače sepsané roku 1617 ve prospěch rakovnického rektora Jindřicha Davida ze Semanína mimo jiné uvádí, že ve škole byli domestikové a terciáni. Není ovšem jasné, zda sporné strany hovoří o rakovnické škole (SOKA Rakovník, AMR, registratura, k. 53). K nejasnosti pojmů domestikus a expendista též Jiří PEŠEK (rec.), *Manuál rektora Curia-Dvorského: Kniha záhadná*, AUC-HUCP 26/ 1, 1986, s. 105.

³⁸ Veronika ŠTĚPÁNOVÁ, *Postoupení práva a spravedlnosti k záduší města Rakovníka*, RHS 9, 2012, zvl. s. 101 a 105; J. RENNER, *Rakovník XVI. století*, s. 107.

Dvorský i Winter.³⁹ S upevňováním univerzitní sítě latinských škol se totiž v šedesátých letech 16. století zlepšovalo i zajištění učitelů, hrazené městy. Rektor, kolega i sukcentoři dostávali pevnější platy, které pokryly jejich živobytí a nenutily je k různým přivýdělkům. Rakovnickému rektorovi se roku 1567 zvýšil plat na 26 kop míšeňských ročně (vypláceny pololetně po 13 kopách), kantorovi na 16 kop a sukcentorům na 4 kopy. Vše bylo za práci při kostele a škole, jak je výslovně uvedeno. Zikmund Winter uvádí, že například v Hradci Králové se roku 1566 zdvojnásobil plat rektora na 24 kop míšeňských, v Lounech byl roku 1568 rektorovi stanoven plat dokonce 48 kop ročně.⁴⁰

Do provedení těchto změn si museli učitelé včetně rektora vylepšovat příjmy vybíráním peněz za některé úkony přímo od žáků nebo při určitých příležitostech. Dostávali také různá přilepšení od obce, například pivo na Vánoce nebo kapry při výlovu rybníků.⁴¹ Žákovské platy se nazývaly různě, v Rakovníku máme uvedeny pennaales (za ořezání brkových per), jarmarkales (žáci je platili o jarmarku), hromničkales (plat o Hromnicích), dušičkales (plat o Dušičkách), lusales (za odpuštění žákům hrát), mortales (za zvonění umíráčkem), candelales (na osvětlení svíčkami) a cretales (platy na křídou), dále z koled a z „*formování biskupův*“ (chození biskupem).⁴² Všechny uvedené platy měly roku 1567 skončit, kromě některých výjimek: sukcentoři měli právo na vybírání sobotales od každého žáka po dvou malých penězích. Místo candelales dávala obec rektorovi 20 liber svíček na zimu, s nimiž musel vystačit, a také si vyhrazovala právo nařídít kantorovi některé poplatky vybrat a řádně vyúčtovat, pokud mu to bude pověřenými úředníky nařízeno. Těmito osobami jsou míněni tzv. úředníci nad žáky neboli „*nad placením žákem*“, jejichž činnost už v polovině 16. století zaznamenáváme. Později nacházíme tzv. školní inspektory (*inspectores scholae*). Tito funkcionáři měli dohled nad školou a nad jejími financemi a byli voleni společně s ostatními úředníky při cyklických obměnách vedení města. Obec také platila hlavní učební texty: „*Sukcentorové také aby více dětem než tři listy nedávali, totiž Páter noster za 1 g, Credo in Deum za 10 d, Deum praecepta za 2 g, a na těch hned z začátku aby se liter znáti a skládati učili.*“ Nově určeny byly platy za pohřební průvody, podle toho, kolika se zvonilo zvony. Pokud všemi, dostali učitelé 12 grošů míšeňských, kumpáni 6 grošů, trunkáti 4 groše a aukanté 2 groše. Pokud méně zvony, výše finanční odměny klesala. V případě moru či jiné epidemie, když by bylo hodně pohřbů, si obec vyhrazovala právo tyto platy upravit.

Učiteléské příjmy se tak zlepšovaly a hlavně dostávaly pevnější, definovaný rámec a nerozplývaly se do desítek drobných položek, které musel učitel získávat od měšťanů skrze své žáky. Postavení rektora ve městě mělo jistou prestiž a obec vyvíjela přiměřené úsilí o bezproblémové zajištění chodu vlastní školy, jak ještě ukážeme níže. Nelze se spoléhat na zjednodušený obraz bakaláře jako rozpustilého, nezakotveného starého mládence, který v zatuchlých maloměstských poměrech ohromoval a provokoval venkovské řemeslníky

³⁹ SOKA Rakovník, AMR, registratura, k. 45; F. DVORSKÝ, *Paměti*, s. 194; F. LEVÝ, *Dějiny*, s. 191–192; Z. WINTER, *Život a učení*, s. 237, 249, 272.

⁴⁰ Z. WINTER, *Život a učení*, s. 237.

⁴¹ Jan Renner našel v městských pramenech zprávy o tom, „že rektor rakovnické školy měl při r. 1519 ročně 10 kop příjmů; vedle toho dostával zajisté některý peníz vedlejší, neboť pouhých 10 kop byla odměna neveliká. Každoročně posílával na rathauz pánům radním v novoroční dar malovaný kalendář (minucí); dostával zaň pravidelně ½ kopy a žák, který jej přinesl, dostal 4 gr.“ (J. RENNER, *Rakovnicko a Rakovník od nejstarších dob*, s. 220.)

⁴² K těmto platům a jejich interpretaci Z. WINTER, *Život a učení*, zvl. s. 244–245.

planým latinským veršováním, přičemž chodil v otrhaném oděvu a často vysedával v krémě. Můžeme předpokládat, že ač mladý a svobodný (až do univerzitní reformy v roce 1609 se nesměl ženit), byl jistě vzdělaný a do jisté míry i sebevědomý. Mladí absolventi univerzity měli příležitost vnášet do maloměstského prostředí určitý hodnotový systém, který se nemusel vždy krýt s pohledem venkovských radních. Z toho plynuly konflikty zájmů, zachytitelné v pramenech, včetně zjištění, že rektori se v malém městě chovali často svérázně. Vykonávali ovšem řadu speciálních a nezastupitelných úkonů spojených nejen se vzděláváním, ale i s náboženskými záležitostmi, navíc byli pod jurisdikcí rektora pražské univerzity. To vše jim propůjčovalo určité výjimečné postavení.

Pokud se zaměříme na samotné učitele rakovnické partikulární školy od druhé poloviny 16. století do Bílé hory, tedy přesněji od roku 1560 (z té doby známe bakaláře Matyáše Zahradku), napočítáme z různých pramenů 35 jejích správců, označovaných nejčastěji jako rektor nebo bakalář.⁴³ O tomto čísle však víme, že není správné. Jednak si vůbec nemůžeme být jisti, že se nám podařilo zachytit rektory všechny, jednak ve škole zároveň působili další učitelé, tedy kolegové, kantoři a sukcentoři, kteří bývali pověřováni vedením školy za chybějícího rektora a nemáme mnohdy jistotu, zda správcovství nepřevzali definitivně (víme o osmi učitelích označených jako kolega, o šesti jako kantor a o jedenácti jako sukcentor). Nesouvislé prameny takové počty neumožňují stanovit s vyšší přesností. Podle sestaveného seznamu jsme dohledávali učitele v *Rukověti humanistického básnictví* nebo ověřovali příslušné údaje podle editovaných matrik studentů pražské univerzity.⁴⁴

U tohoto vzorku 35 rektorů rakovnické partikulární školy doložíme 24 absolventů univerzity, 15 s bakalářským gradem a devět s misterským.⁴⁵ Bakalářskou hodnost jsme našli i u dvou kolegů.⁴⁶ Někteří rektori však dosáhli bakalariátu teprve během rakovnického působení a zejména někteří mistři byli povýšeni až poté, co ukončili své rakovnické angažmá. Nejdále to v akademické kariéře jistě dotáhl Matěj Molesinus z Horní Slatiny u Trenčína, který pobýval v Rakovníku roku 1569. Tehdy vykonal misterské zkoušky a hned od dalšího roku nastoupil vyučovat na pražskou univerzitu. V letech 1576–1577 byl děkanem a o tři roky později získal doktorát práv na univerzitě v Basileji.⁴⁷ Na univerzitní dráhu se vydal i Jan Gotsmanius.

Rektor rakovnické partikulární školy, bakalář či mistr, nebyl ve městě jediným vzdělancem. Těm Rakovník nabízel pozic více a také samotný správce školy se po nich obvykle rozhlížel. Na prvním místě nacházeli vzdělanci zaměstnání na městském úřadě, kde existovaly důležité funkce písaře a jeho pomocníků. Ve městě působil také utrakvistický kněz, dosazovaný konzistori podobojí, která měla k pražské univerzitě velmi blízko. Rakovníčtí učitelé jevíli zájem o práci v městské kanceláři, zatímco působení v rámci utrakvistické

⁴³ Vycházíme z nalezených zpráv v AMR (Kancelářská registra odeslané korespondence, Knihy testamentů, Knihy ubrmanských smluv, Knihy svatebních smluv, registratura) a AUK (rkp. B18). Z literatury pak F. DVORSKÝ, *Paměti*; F. LEVÝ, *Dějiny*; Z. WINTER, *Život a učení*.

⁴⁴ *Rukověť*; *Liber decanorum*; K. BERÁNEK, *Bakaláři a mistři*.

⁴⁵ Bakalářský titul získali: Matyáš Chrudimský, Václav Formánek, Jan Corvin, Petr Mýtský, Jan st. Mendicellus, Jan Pička, Jan Heniochus, Simeon Marcovicus, Bartoloměj Martinides, Šebestián Römer, Tomáš Smichaeus, David Slánský z Kosmačova, Václav Adam Orcini, Jiří Střela, Jiří Dvorský. Misterským se mohli pochlubit: Matěj Molesinus, Jan Gotsman, Nikodém Edlinger, Vít Jeroným Netolický, Jan Thermaticus z Richenberka, Ondřej Kracovský Mikuáš Latomus, Jan Sictor Rokycanský, Jindřich Daniel ze Semanina.

⁴⁶ Pavel Rosacius a Matěj Posthumus, u něhož si nejsme jisti, zda působil ve funkci kantora či kolegy, nebo v obou.

⁴⁷ *Rukověť*, III, K–M, s. 367; *Liber decanorum*, II, s. 411.

církevní správy je patrně přitahovalo méně, ač v pozdějších letech v jiných městech někteří na kněžském místě zakotvili. Projdeme-li jména rakovnických farářů ve sledovaném období, absolventa univerzity nebo bývalého učitele (rakovnického či jiného) mezi nimi nenajdeme. Absolventy univerzity, pokud ve městě aspoň nějaký čas zůstali, přitahovala v Rakovníku spíše úřednická místa.

Pro léta 1560–1619 doložíme 24 případů, kdy byl učitel přijat do městského svazku. Mohl se tu oženit a usadit, jak to bylo obvyklé i v jiných městech.⁴⁸ Šlo o 14 rektorů (včetně dvou mistrů), čtyři kolegy a šest sukcentorů. O měšťanství žádali průběžně, pouze na přelomu století tato iniciativa dočasně ustala. Většina původních pedagogů se v Rakovníku oženila, získala majetek a dále působila v různých úřednických funkcích, popřípadě se stali písaři. Prestiž si tak udržovali oba přijatí mistři Jan Thermaticus a Mikuláš Latomus, ale i Jiří Dvorský nebo sukcentor bez univerzitního vzdělání Jan Lykaon, který se stal výrazným a dlouholetým písařem. Do městské rady se propracoval až roku 1594 bakalář Simon Marcovicus Soběslavský, roku 1593 Václav Obrman, který si vzal dceru protežovaného Jana st. Grylla, a bývalý sukcentor Jakub Příbramský. Roku 1600 se k nim přidal učitel Karel Ronšperský (nejasně, jakou pozici ve škole zastával). Mezi obecní starší pronikají učitelé také později, zejména od osmdesátých let. Zajímavé je například složení tohoto sboru z roku 1583, kde se mezi dvanácti členy nachází čtyři bývalí učitelé: Petr Mýtský bakalář, Jiřík bakalář, Jakub Hlinský bakalář a Jan kantor Peldřimovský. Mezi školními inspektory se pak vyskytují bývalí rektori v roce 1596: Václav Obrman a Václav Obešlo nebo v letech 1599 a 1600 vedle Obrmana bakaláři Simon Marcovicus Soběslavský a Šebestian Römer (tento sbor měl tři až čtyři členy).⁴⁹

Díky obrovskému materiálu shromážděnému v *Rukověti* jsme schopni vysledovat další osudy rakovnických učitelů. Odhlédneme-li od toho, zda tomu bylo v Rakovníku či na jiných místech, zatoužilo po usazení se ve svém působišti, po ženitbě, po majetku nebo po získání měšťanství 21 někdejších rakovnických rektorů. Tři se vydali na kněžskou dráhu pod konzistoři podobojí: bakalář Jan Heniochus již roku 1593 sloužil mši ve Smolnici u Loun, bakalář Bartoloměj Martinides byl roku 1616 děkanem v Jičíně a mistr Ondřej Kracovský před Bílou horou v Domažlicích. Protože všichni univerzitně vzdělaní rakovničtí učitelé prošli utrakvistickou výchovou, lze očekávat, že řada z nich narazila na nové pobělohorské poměry. *Rukověť* zachycuje osudy Bartoloměje Martinida, jenž musel emigrovat a zemřel po roce 1631 v Německu. Do Saska utekl rovněž Kracovský.

Barvitý osud měl mistr Jindřich Daniel ze Semanína, který v Rakovníku proslul roku 1617 hospodskou rvačkou. Poté, co se usadil v Mladé Boleslavi, odkud pocházel, byl pro odpor k protireformaci vězněn a vypovězen ze země. Po jistý čas se skrýval v okolí svého města, pak odešel do Lešna a do Nizozemí. Zemřel v Polsku. Asi nejdále to v emigraci dotáhl mistr Jan Sictor Rokycanský, který působil v Rakovníku roku 1615. Dělal úřednickou kariéru u apelačního soudu v Praze, pak emigroval s Fridrichem Falckým a pohyboval se po univerzitách v Nizozemí a v Anglii. Získal přízeň mnohých akademiků, jimž psal básně a vydával knihy, a vyznačoval se tak rozsáhlou publikační činností. V Anglii prožil občanskou válku.

⁴⁸ SOKA Rakovník, AMR, Kniha obyvatel přijatých do městského svazku 1542–1621, 1635, kniha č. 319. Záležitost podrobněji rozebereme níže.

⁴⁹ S uvedenými celkovými počty koresponduje i zjištění Petra Svobodného, že v letech 1500–1620 působilo v Rakovníku na různých pozicích 36 literárně činných absolventů univerzity (P. SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura*, s. 13).

Roku 1648 se chtěl vrátit do Prahy, když byla obsazena Švédy. To samozřejmě nevyšlo a Sictor v Anglii nebo v Nizozemí zemřel.⁵⁰

Nejvíce zpráv o vztazích mezi správcem partikulární školy a městem a mezi obcí, univerzitou a jejím rektorem se dozvídáme z dochované korespondence, zejména v kancelářských registrech města Rakovníka. Menší soubor je dochován v pramenech univerzity, a to z nejznámějšího a nejvíce zpracovaného období rektorů Martina Bacháčka z Nauměřic, Jana Adama z Bystřice a Marka Bydžovského z Florentina. Zde jsme zachytili deset listů adresovaných v letech 1599–1608 do Rakovníka, především městské radě, ale i rakovnickému děkanovi a soukromým osobám.⁵¹ Rakovnické prameny jsou na tom o mnoho lépe. V kancelářských registrech odeslané korespondence jsme zachytili 32 listů z let 1563–1615, které jsme vyhodnotili, že se přímo týkají rakovnické partikulární školy nebo jejích učitelů.⁵² Další listy, zabývající se školskými záležitostmi mimo rakovnickou školu, zde ponecháme stranou, ač dokládají například žákovskou peregrinaci a přesahy rakovnických žáků a učitelů do jiných míst. Z uvedeného souboru 32 listů jich je 14 adresováno rektorům univerzity: jeden Matyáši Dvorskému z Hájku (uvedený Curius, původce citovaného *Manuálu rektora* se zápisy beánů), čtyři Markovi Bydžovskému z Florentina, jeden Trojanovi Nigellovi z Oskořina a sedm Martinovi Bacháčkovi. Jeden dopis pak byl zaslán místorektorovi Mikuláši Albertovi z Kaménka. Dalších jedenáct listů obdrželi budoucí rakovničtí rektori nebo ti učitelé, již byli vyzváni, aby se ucházeli o rakovnickou školu. Sedm listů pak dostali jiní úředníci v záležitosti rakovnické školy či jejích učitelů.

Soubor listů z rakovnických register nás bude zajímat dříve, protože je bohatší a různorodější. Podle obsahu lze členit i samotné dopisy. Jak očekáváme, nejvíce se jich týká snahy města získat co nejrychleji kvalitního správce školy. O to žádají rektora univerzity, korespondenci vedli i se samotnými uchazeči o toto místo. Žádosti rektorovi o poslání nového učitele zde máme zachyceny ve třinácti listech. Jeden z nich, z roku 1590, obsahuje přímluvu městské rady za rakovnického sirotka Matěje, syna Divišova, aby byl po zběhnutí z koleje do ní přijat zpět. Přímluva se setkala s úspěchem, neboť dle matriky byl Matěj Divišův Rakovnický dne 3. 7. 1591 promován na bakaláře.⁵³ Osm listů pak město zaslalo přímo absolventům univerzity a žádalo je, aby se ujali nabízeného místa v rakovnické škole. Jeden další dokument je charakterem odlišný, jedná se o průvodní list bakaláři Janu Pičkovi, který měl zajistit Pičkův bezplatný průjezd celnicemi, když se se svými žáky stěhoval do Rakovníka.⁵⁴

Pět dopisů poslali Rakovničtí svým vyslancům do Prahy nebo osobám tam známým, aby se přimluvili nebo vyjednali přidělení toho či onoho učitele, popřípadě oznámili rektoru univerzity jeho eventuální poklesky. Nemuselo jít vždy o rakovnické vyslance, ale i o přátele obce, kterým se žádost adresovala, například Danielovi Adamovi z Veleslavína nebo Matoušovi Collinovi z Chotěřiny. Další listy jsou svým obsahem specifické, například v roce 1598 psali Rakovničtí do Kutné Hory oznámení, že tamějšího poddaného Zachariáše Brodského, který působil jako sukcentor, přijali na radnici za mladšího písaře.⁵⁵ Mis-

⁵⁰ *Rukověť*, II, Č–J, s. 27, 291; III, K–M, s. 80–81, 264–265; V, S–Ž, s. 88–89.

⁵¹ AUK, rkp. B18 a B17.

⁵² SOKA Rakovník, AMR, Kancelářská registra odeslané korespondence (dále KR).

⁵³ SOKA Rakovník, AMR, KR 1584–1591, kniha č. 249, fol. 255r, list z 3. 5. 1590; K. BERÁNEK, *Bakaláři a mistři*, č. 69.

⁵⁴ SOKA Rakovník, AMR, KR 1584–1591, kniha č. 249, fol. 81v, průvodní list z 14. 10. 1588.

⁵⁵ SOKA Rakovník, AMR, KR 1598–1600, kniha č. 253, fol. 98v–99r.

tru Ondřeji Kracovskému, rektoru v Klatovech a bývalému správci v Rakovníku, poslalo město do školy v roce 1607 své dva sirotky, jednoho na místo terciána, druhého za expendentu.⁵⁶ Určitě nejzajímavější je odpověď města hejtmanu Rakovnického kraje Václavovi Chotkovi z Chotkova na jeho stížnost, že bakalář Šebestián Römer tělesně ztrestal jeho syna Karla Chotka. Město nemohlo učitele soudit, protože náležel pod pravomoc rektora univerzity, mohlo se obviněného jen dotázat. Ten samozřejmě nařčení odmítl ve zvláštním prohlášení.⁵⁷ O snaze vycházet s univerzitou přátelsky svědčí i finanční podpora pěti kop grošů míšeňských, kterou město zaslalo v prosinci 1568 do Karlovy koleje na obnovu po zhoubném požáru.⁵⁸

Rukopis označený v univerzitním archivu signaturou B17 obsahuje jeden odeslaný list do Rakovníka z roku 1602, ostatních devět jich bylo přepsáno do rukopisu B18. Všechny zaslal rektor univerzity. Šest městské radě, jeden rakovnickému děkanovi a jeden rakovnickému měšťanu Šebestiánovi Römerovi. Dva zápisy jsou odlišného charakteru. Jednou jde o stručné neadresované oznámení rektora z roku 1599, že se rakovnický učitel Daniel Ronovský (nazvaný zde jako kantor, zastával však funkci kolegy) odmítá ve sporu s tamním děkanem dostavit k rektorovi a podat mu vysvětlení. V tom smyslu je veden i rektorův list rakovnickému děkanovi. Druhý rektorův zápis pochází z roku 1605 a týká se stížnosti na rakovnického bakaláře Davida Slánského z Kosmačova, jenž se zavázal v Rakovníku oženit, avšak ze závazku vycouval a z města odešel vyučovat do Prahy. Věc asi nebyla tak horká, protože David se později do Rakovníka vrátil a byl tam dokonce přijat za měšťana. Uvedených šest dopisů rektora univerzity k rakovnické městské radě se týká školního správce nebo kolegy, přičemž tři z nich řeší poklesky bakalářů nebo jejich neshody s rakovnickými úředníky, tři pak jsou oznámením o ustanovení učitele.

Všechny uvedené listy, ať už z univerzitního archivu či z archivu rakovnického, dokládají několik obecných skutečností, které jsou jinak všeobecně známé a zabývají se jimi výše uvedené publikované práce. Jde předně o velmi častou fluktuaci rakovnických bakalářů a kolegů. Bakalář se často nezdržel na jednom místě déle než rok; pokud se jeho pobyt protáhl na více let, bylo to spíše výjimkou. Rektor univerzity (samozřejmě nejvíce dokladů máme z období hyperaktivního Bacháčka) často nekompromisně učitele z místa jeho působení stáhl a vyměnil za jiného. Město si na tyto postupy stěžovalo, zejména v případech, kdy se učitel v obci dobře zapsal. Jindy rektor bakaláře stáhl na jeho vlastní žádost nebo poté, co se bakalář dostal do sporů s radními nebo školními inspektory. Nejznámější případ Jana Pičky z června 1589, proslavený Zikmundem Wintrem, se spíše týká výjimečné záležitosti, kdy bakalář uspořádal ve školní budově se svými žáky bujarou pitku, což město nenechalo bez odezvy a okamžitě o tom informovalo svého primase Jana Píseckého, který pobýval v Praze.⁵⁹ Pička onou extravagancí prudce reagoval na své spory s městem, odkud pak rychle zmizel, dokonce před uplynutím daného termínu. Jak tuto záležitost řešil později rektor, nevíme. Jan Písecký to s ním ale jistě podrobně probíral a Pička musel záležitost rektorovi vysvětlit, neboť po odchodu z Rakovníka setrval pod jeho pravomocí: nejdříve

⁵⁶ SOKA Rakovník, AMR, KR 1605–1609, kniha č. 255, fol. 104r–v.

⁵⁷ SOKA Rakovník, AMR, KR 1598–1600, kniha č. 253, fol. 6v–7r. Těž k tomu Z. WINTER, *Život a učení*, s. 491.

⁵⁸ SOKA Rakovník, AMR, KR 1559–1569, č. 243, fol. 204r. O tomto požáru a o daru Rakovnických též Z. WINTER, *O životě na vysokých školách*, s. 57.

⁵⁹ AMR, KR 1584–1591, kniha č. 249, fol. 151v–152v.

bydlel v Rečkově koleji a krátce nato se stal správcem školy u sv. Mikuláše na Starém Městě pražském.

Městští vyslanci v Praze, pověřovaní diplomatickými jednáními v rakovnických záležitostech, byli s rektorem v pravidelném kontaktu a všechny uvedené záležitosti se s ním snažili řešit ve prospěch města. Rozmrzení projevil Rakovník například roku 1600, kdy po neshodách z města na vlastní žádost odjel bakalář Tomáš Smichaeus Turnovský. Učitelé se tehdy střídali i vícekrát za rok a město jevilo obavy, aby nebylo k posměchu ostatním školám; navíc takové časté změny nepřispívaly k autoritě ani učitele, ani školy. Mládež nebyla vedena systematicky, byla neklidná a tropila si z častých změn legraci. Nový učitel musel navazovat na rozpracovanou učební látku, i když to ulehčovaly univerzitou předepsané shodné lekce.

Je zřejmé, že mladí absolventi univerzity měli často povýšené jednání, dychtili po další kariéře nebo životním zajištění a školní službu nechápali jako své životní poslání. Město se podobnému chování snažilo předejít tím, že využívalo svých kontaktů v jiných městech, včetně Prahy, a v okolí univerzity (zde se osvědčoval například Matyáš Gryll) a snažilo se přijímat jen prověřené a doporučené absolventy. Vyslanci však museli takového vzdělance najít a o svém záměru přesvědčit univerzitního rektora, který měl konečné slovo. To se samozřejmě městu nedařilo, a tak rektor nezřídka odmítl konfirmovat učitele, jehož si obec sama sehnala a přemluvila ho, aby na správu rakovnické školy přistoupil. Všechny problémy, přestupky učitele a nepatřičná jednání musela obec vyřizovat s rektorem. Tím může dojít k jistému zkreslení v pramenech, neboť obsahují buď strohé žádosti a oznámení o konfirmaci, nebo řeší stížnosti a různé přestupky. Najdeme v nich však i pochvalu, když například roku 1600 město nechťelo pustit po častých změnách oblíbeného Nikodéma Edlingera. Že tu nehrála roli jen obava z další změny, svědčí list Edlingerovi z pozdější doby, kdy se město snažilo využít kontaktu s ním při hledání nového učitele. Jindy zase obec žádala rektora o ustanovení učitele, který měl univerzitní studia teprve dokončit, jak tomu bylo v případě Bartoloměje Martinida Pražského, jenž měl těsně před bakalářskými zkouškami. Ty pak úspěšně složil v červnu 1595 a ve městě se ohřál asi rok a půl, do podzimu 1596.⁶⁰

V závěrečné části našeho článku si všimněme podrobněji konkrétních žáků, kteří ve druhé polovině 16. století studovali na partikulární škole v Rakovníku. I zde můžeme využít jedinečný a několikrát citovaný pramen, manuál rektora Curia-Dvorského se zápisy o návštěvách beání žáků městských škol, edičně zpřístupněný Karlem Beránkem. Jeho interpretací se v osmdesátých letech 20. století zabýval Jiří Pešek, jenž nejen podal kritický rozbor Beránkovy edice, ale pokusil se také o aplikaci uvedeného dokumentu na regiony Podblanicka a západních Čech.⁶¹ To nám poskytuje určité vodítko, i když všechny aspekty, které Pešek sleduje, nelze kvůli omezenému rozsahu této studie použít. Všimněme si jen některých. Pešek se navíc vždy zabýval širším regionem, nám jde zejména o jedno město, ovšem ležící v poměrně lesnaté a řídké osídlené oblasti. V okolí Rakovníka se latinské městské školy nacházely ve Slaném, v Berouně, v Žatci a v Lounech, taktéž ovšem v malých Kralovicích a Žluticích, tedy v okruhu přesahujícím dvacet kilometrů. Nižší ško-

⁶⁰ AMR, KR 1594–1596, kniha č. 251, fol II/4r a 190r.

⁶¹ J. PEŠEK (rec.), *Manuál rektora*; Tž, *Manuál rektora pražské univerzity jako pramen k dějinám podblanického školství let 1560–1581*, Sborník vlastivědných prací Podblanicka 24, 1983, s. 207–218; Tž, *Západočeské městské školství v zrcadle manuálu rektora pražské univerzity (1560–1582)*, Minulosti západočeského kraje 25, 1989, s. 111–128.

lu, která nedosahovala kvality univerzitní přípravy, zaznamenáváme v Novém Strašecí. Rakovnická škola tak pokrývala nemalý územní rozsah. Je ovšem otázkou, zda venkov měl o latinskou školu zájem, či zda tato zůstávala vyhrazena městskému obyvatelstvu. Byť Curiův manuál není úplný, přesto podle Jiřího Peška poskytuje dostatečně reprezentativní vzorek žáků. Manuál neobsahuje všechny latinské školy, období let 1560–1581 nepokrývá souvisle a také beání se neúčastnili zdaleka všichni žáci.

Manuál zachycuje pět návštěv beánů rakovnické školy. Roku 1560 přijelo do Prahy 19 žáků s učitelem Matyášem Zahradkou, roku 1569 přijelo 15 žáků s učitelem Matějem Molesinem, roku 1575 to bylo 22 žáků s Jakubem Trochopaeem, roku 1579 přijelo 23 žáků (učitel neuveden, mohlo jít snad o Petra Mýtského) a v roce 1581 se dostavilo 16 žáků s Janem Mendicellem Žateckým. Celkem tak pramen zachycuje 95 žáků, kteří studovali v uvedených letech na rakovnické škole. Jde tedy opravdu o nemalý vzorek, ač víme, že žáků navštěvovalo školu ještě více. O jejich rozdělení na primány, sekundány, expendenty a domestiky jsme již psali. Z tohoto počtu žáků je u 45 výslovně uveden rakovnický původ. Jedná se vždy o domestiky a pak také o některé příslušníky prvních dvou ročníků. Padesát žáků tudíž pocházelo z jiných lokalit. Asi nepřekvapí, že nejvíce přespolních přišlo ze sousedního Nového Strašecí, které se s Rakovníkem nacházelo na společném křivoklátském panství (celkem šest). Po čtyřech pak z Berouna a z Klatov,⁶² po třech ze Žatce a z Police nad Metují, po dvou z Manětína a z Kadaně. Po jednom se hlásili k Lounům, Pardubicím, Vodňanům, Sedlčanům, Teplicím, Litomyšli, Hlinsku, Sušici, Slanému, Písku, Libochovicím, Kutné Hoře, Ústí nad Labem, Vysokému Mýtu nebo k Praze.⁶³ Jedná se tedy víceméně o města. Pokud se vyskytuje žák z malé lokality, není to Rakovnicko a žák je většinou jeden (Údlice, Rohoznice?, Smolnice, Žiželice, Hošťka, Třebechovice pod Orebem,⁶⁴ Vrbno nad Lesy, Přeštice, Levín), ojedinele dva (Hamry u Chrudimi). Rakovnický venkov tedy tamější partikulární škola nepřitahovala, nejbližší jsou žáci z venkova lounského (Smolnice, Vrbno). Avšak nemůžeme si být úplně jisti, jestli se pod označením „Rakovnický“ vždy nachází syn usedlého rakovnického měšťana nebo zda žáci označení jinými lokalitami jsou pokaždé důsledky žakovské peregrinace (některá příjmení se v Rakovníku vyskytovala v 16. století hojně, například Sušický nebo Sedlčanský). Ovšem charakter evidence beánů a to, že skupina domestiků obsahuje jen žáky s přízviskem Rakovnický, tomu může nasvědčovat. Na další interpretaci zde nemáme prostor, především by bylo třeba vyhodnotit otázku peregrinace rakovnických rodáků po ostatních partikulárních školách. Víme například, že řada jich studovala na škole v Žatci, kde měl Rakovník dobré kontakty a také jisté spojitosti (například synové písaře Simeona Žlutického nebo rakovnický rodák Jan Sušil, pozdější bakalář).⁶⁵

Další otázkou je sociální původ zachycených žáků. Povolání otců nezjistíme vždy. Jistě víme o dvanácti řemeslnících, což je ve vzorku 95 žáků značně málo. Z těchto dvanácti jich máme osm označeno jako rakovnické: tři kováře, jednoho pekaře, jednoho mlynáře, jednoho soukeníka, jednoho sklenáře a jednoho voskaře. Jeden otec je označen jako „uena-tor“, snad fořt nebo myslivec. Lépe na tom jsme s maloměstskou elitou, od níž očekáváme, že své potomky na školy posílala důsledněji. Pomoci si tu můžeme přehledy rakovnických

⁶² O Klatovech a západočeských beánech mimo jiné v Rakovníku J. PEŠEK, *Západočeské městské školství*.

⁶³ České varianty lokalit, uváděných v originále latinsky, přepisujeme podle Beránkovy edice.

⁶⁴ Snad lze uvažovat i o Třebichovicích u Slaného.

⁶⁵ *Rukověť*, V, S–Ž, s. 246 a 599.

úředníků a představitelů obce, které lze sestavit z městských knih a jež tak zachycují významnější osoby v obci. Ve sledovaném období prošli partikulární školou také jedinci, kteří se dovedli v pozdější kariéře lépe prosadit a udělat Rakovníku dobré jméno. Mezi ně jednoznačně patří Matyáš Gryll z Gryllova (1551–1611), syn zcestovalého Jana st. Grylla. Matyáš se ve svých devíti letech účastnil beání v roce 1560 spolu se svým bratrem Pavlem, studoval v zahraničí, roku 1576 dosáhl misterského gradu a roku 1581 se stal děkanem filozofické fakulty. Bratr Pavel nejspíše před dokončením studií zemřel, protože roku 1579 se účastnil beání jiný Matyášův bratr Pavel Gryll, narozený snad roku 1573. Bylo mu tedy šest let. Tento Pavel dosáhl bakalářského gradu roku 1593, avšak o dva roky později zemřel. Další z bratrů, Jan mladší Gryllus, dosáhl bakalářské hodnosti v roce 1591 a o dva roky později se stal mistrem (mezi beány ho tak z časových důvodů uvedeného už nemáme). Všichni tři Gryllové z Gryllova vyučovali taktéž na partikulárních školách, například v Žatci, a stali se nejvdělanějšími rakovnickými rodáky své doby.⁶⁶ K rakovnickým beánům, kteří dosáhli slušné regionální kariéry, patří také Ondřej Mráz, syn Václava Mráze. Ten po získání bakalářského titulu začal roku 1585 vyučovat na škole ve Slaném a v tomto městě zůstal až do své smrti roku 1616. Z místa radního se vyhoupl do primaského křesla a pak do úřadu císařského rychtáře. Udržoval úzké kontakty s rakovnickým písařem Simeonem Žlutickým, díky němuž máme dochovanou obsáhlou vzájemnou korespondenci polosoukromého rázu.⁶⁷

Z dalších synů rakovnické elity, která se podílela na vedení města a mluvila do jeho správy, se beání účastnili například Petr Rubín, Jiří Jílek, Ondřej Rousek, Jan Rousek, Jeremiáš Tauš, Petr Kyšner, Jan Tauš, Adam Slach, Pavel Šmardoch, Václav Písecký, Jan Písecký, David Písecký, Jeremiáš Rejček nebo Jan Rejček.⁶⁸ Z těchto žáků nebo jejich otců měli nejčastější zastoupení v městské radě nebo mezi obecními staršími druhé poloviny 16. století Jan st. Gryll, Jan Tauš, Jan Písecký, Diviš Rubín, Jan Rejček, Jan Jílek, Jan Malinovský, Jan Šmardoch, Martin Řepa či Jan Rousek. Srovnáme-li jména otců všech 45 rakovnických beánů se seznamy rakovnických konšelů a obecních starších do roku 1600, zjistíme, že se mezi nimi nachází 20 osob, které byly ve vedení města a zároveň jejich syn studoval na partikulární škole. Můžeme tak doložit, že minimálně polovina rakovnických žáků tamní městské školy náležela k místní honoraci.

Ze všech 45 známých žáků rakovnické partikulární školy, kteří (nejspíše) pocházeli z Rakovníka, jich dosáhlo bakalářského gradu sedm (Daniel Stanislav, Jan Tauš, Matyáš syn Diviše, Matyáš Gryll, Pavel Gryll, Ondřej Mráz a Martin Faberius) a misterského dva (Matyáš Gryll, Martin Faberius). Mezi zaznamenanými beány pochopitelně některé pozdější absolventy univerzity nenacházíme, neboť mimo jiné mohli studovat na jiné partikulární škole. V pozdějších letech do roku 1620 získalo na pražské univerzitě bakalářský titul dalších devět studentů pocházejících z Rakovníka, včetně uvedeného Jana Grylla, který se stal mistrem.⁶⁹ Shrňeme-li všechny počty od roku 1494 do Bílé hory, zjistíme, že pražskou akademii tehdy vystudovalo nejméně 23 studentů z Rakovníka. Magisterský diplom získalo

⁶⁶ *Rukověť*, II, Č–J, s. 232–241, zde další literatura a prameny.

⁶⁷ SOKA Rakovník, AMR, KR, zápisy Simeona Žlutického; *Rukověť*, III, K–M, s. 385–386.

⁶⁸ Základní reference k těmto osobám F. LEVÝ, *Dějiny*.

⁶⁹ Vycházíme samozřejmě z edice K. BERÁNKA, *Bakaláři a mistři*. Jedná se o Adama Moutvičku 1619, Havla Lentia 1613, Jana Grylla 1591 (mistrem 1593), Jana Kyrbicera 1605, Jana Malinovského z Hlavačova 1611, Jiřího Fabricia 1620, Vavřince Pergnera 1611, Mikuláše Pelarga 1591 a Mikuláše Samsona 1612.

v uvedeném období studentů šest: Tomáš z Javořice, Jiří Ostracius (Střípek), Matyáš a Jan Gryllové, Jiří Sušil a Martin Faberius.⁷⁰

* * *

I když jsme nemohli postihnout všechny aspekty fungování rakovnické partikulární školy, podařilo se nám shromáždit a ověřit relevantní prameny a jejich interpretaci zasadit do kontextu moderních publikovaných studií, týkajících se problematiky českého vyššího humanistického školství v předbělohorské době. Rakovnická škola potvrzuje obecné závěry, co se týče jejich pedagogů, žáků a komunikace mezi městem jakožto zřizovatelem školy a pražskou univerzitou, která si držela v rámci vlastní sítě metodický dohled nad výukou a nad pedagogickým působením svých absolventů. Ty navíc zahrnovala do své jurisdikce, což korigovalo vztahy mezi dosazenými bakaláři (nebo mistry) a obcí. Jistě to zvyšovalo prestiž jak rakovnické partikulární školy, tak města samého, kdy zde v podstatě pod dohledem univerzity fungovala příprava na vysokou školu, již nakonec několik rakovnických žáků absolvovalo. Naše zjištění a ověření také na konkrétním případě dokládají unifikaci prezentovaného systému partikulárních škol pracujících pod dohledem pražské utrakvistické univerzity.

Téma předbělohorské rakovnické partikulární školy rozhodně nepovažujeme za vyčerpáné, a to ani metodologicky, ani interpretačně. Nové zásadní prameny se však již stěží objeví. Budoucí badatelský zájem by se měl pokusit podrobněji rozpracovat konflikty mezi městem a univerzitou (městská rada, školní inspektoři, bakaláři, rektor univerzity) na pozadí fungování rakovnických mocenských a intelektuálních elit a výsledky zasadit do širšího kontextu. Dále by se měl obrátit na peregrinaci rakovnických žáků a s tím související vztahy ostatních partikulárních škol k Rakovníku a k rakovnické škole. Otevřená zůstává otázka, jaké bylo postavení místní městské školy mezi ostatními vzdělávacími ústavami tohoto charakteru (především Louny a Žatec).⁷¹

⁷⁰ Opět s jistotou nemůžeme tvrdit, že tento počet je konečný.

⁷¹ K tomu lze využít práce Bohumíra ROEDLA, *První pětistiletí městské školy*, in: *Dějiny žateckého gymnázia. Schola zatecensis, Žatec 2009*, s. 7–50, 317–332; Tyž., *Lounská latinská škola*, in: *Dějiny gymnázia v Lounech. 115 let v životě školy*, Louny 2011, s. 9–33, 204–205 (a zde uvedená literatura).

„Mit einem anderen tauglichen Jungen bin ich bereit, die Schule Euer Gnaden zu fördern.“ Die Rakonitzer Partikularschule und die Prager Universität in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel befasst sich mit den Beziehungen zwischen der Prager Universität und der Stadt Rakonitz (Rakovník) in der zweiten Hälfte des 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts. Hauptgegenstand der Kommunikation zwischen der Stadt und der Hohen Schule war die in das Universitätssystem eingebundene Rakonitzer Partikularschule. Ihre Verwalter (Rektoren) waren zumeist Absolventen der ultraquistischen Universität und fielen unter die Jurisdiktion ihres Rektors. Die Studie versucht, ein Bild vom Funktionieren der städtischen Schule in dem angegebenen Zeitraum zu zeichnen und sowohl den Absolventen als auch den Lehrern nachzugehen, einschließlich ihrer weiteren beruflichen oder sozialen Entwicklung. Sie hält die beträchtliche Fluktuation der Lehrer fest, ihre Besoldung und ihre Beziehungen zur Stadt, in der eine ganze Reihe von Lehrern Fuß fassten und unter die Stadtbürger aufgenommen wurden. Von 35 nachgewiesenen Rektoren der Rakonitzer Schule aus der Zeit von 1560–1660 hatten 24 die Universität absolviert und 14 sich in Rakonitz niedergelassen. Der Artikel verfolgt auch die pädagogischen Hilfskräfte, die Kollegien, Kantoren und Sukzentoren.

Die Mehrzahl der ermittelten Korrespondenz zwischen der Stadt Rakonitz und der Prager Universität oder der unmittelbar betroffenen örtlichen Partikularschule hat sich in den Rakonitzer Kanzleiregistern (32 Blätter aus den Jahren 1563–1615) und in den Universitätshandschriften B17 und B18 (zehn Blätter aus den Jahren 1599–1608) erhalten. Diese Blätter behandeln die Einsetzung von Bakkalauri bzw. Magistern in der Rakonitzer Schule und Unstimmigkeiten zwischen Lehrern und der Stadt. Auch wenn nur eine kleinere Zahl von Dokumenten erhalten ist, belegen sie, dass in Rakonitz eine ähnliche Situation herrschte wie an anderen Lateinschulen auch. Das örtliche Bildungsinstitut nahm Schüler aus anderen Städten auf, beteiligte sich an den Universitätsdepositionen, lehrte nach dem vorgeschriebenen Lehrstoff und koordinierte pädagogische Probleme mit dem Universitätsrektor. In dem Zeitraum von 1494–1620 können 23 Rakonitzer Absolventen der Prager Universität nachgewiesen werden, von denen sechs den Magistergrad erwarben.

Alle diese Aspekte stimmen mit den allgemeinen Schlussfolgerungen überein, die wir aus der entsprechenden Fachliteratur kennen.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Jan Černý
Státní okresní archiv Rakovník
jan.cerny@soapraha.cz